

LA RENAXENSA,

PERIODICH DE LITERATURA, CIENCIAS Y ARTS

SURT LOS DIAS 1 Y 15 DE CADA MES.

Preus de Subscripció.	Redacció y Administració	Reclams.
Tres mesos. 6 Rals.		Los subscriptors, per ratlla. . 1½ Ral.
Al estranger, tres mesos. . 9 »		Los no subscriptors, per id. . 1 »
Ultramar, tres mesos. . . . 12 »	Carrer de Ripoll, n.º 22, segon pis.	Passant de 10 ratllas á preus conven- cionals.
Un número sol. 1 »		

SUMARI.

Los Reys d' Aragó y la Seu de Girona: per *Fidel Fila*.—Del estudi dels Monuments: per *I. Reventós*.—Lo baster del Esquirol (Poesia): per *Frederich Soler*.—Sobre l' unificació de l' ortografia catalana y en particular sobre l'us de la X: per *Pio Pi y Vidal*.—Bibliografia: per *J. Roca y Roca*.—En l' ayre (Poesia): per *Joseph Serra y Campdelacreu*.—Balada: per *Felip de Saleta*.—Novas.

LOS REYES DE ARAGÓ Y LA SEU DE GIRONA

DESDE L' ANY 1462 FINA AL 1482.

IV.

Després del primer siti (6 juny 23-juliol 1462) de Girona, lo bisbe D. Juan Margarit y molts altres notables se n' van de la ciutat acompanyant á la Reina.—Primeras exactions fetas á la Seu en virtut de LLETRES REALS envers lo dia 22 de mars 1463.—Novas exactions y mala fé de En Pere de Rocaberti capità de LA FORÇA (1), desque fou tornat lo Sr. bisbe á Girona.—Projectes de SPOILIACIÓ DE TOTA LAS IGLESIAS, consemblants á los del CONDESTABLE DE PORTUGAL, que en 1464 foren aconsellats al rey D. Juan per JUEVES CONVERSOS.—Saqueia que lo dit alcayt efectuá del monestir de Ripoll y en particular del ALTAR DE OR, que pesava 30 marks ó 20 lliuras, y era paregut al de la Seu de Girona.—Representacions del Cabildo y del Sr. bisbe al Rey á fi y efecte de redimir á la Seu de una profanació semblable á la del temple, tresoreria y comtals sepulturas de Ripoll.—Terme, ó AVENIMENT lingüeren ditas representacions en lo dia 4 de setembre de 1464.—Descripció del preciosíssim llibre *TEMPLUM DOMINI* que llavors compongué y al rey D. Juan ofert lo Sr. bisbe.

Aquesta pessa, importantíssima pera la Literatura é Historia catalanas, fou consignada en las *Actes Capitulars*, áns del 7 de setembre de 1464, data del Acte següent. Veure s' pot en lo *Viaje literario* XII, 264—269; però ab notables errors, que mos lectors no desestimaran poder corregir, en vista de los adjunts fragments del original:

1) «Eterant tunc presentes andreas alfonsello vicarius, jo (hannes) jaufri (dus) de sarrehino precentor, rogerius de cartillano. p(etrus) boneti, andreas domenec, canonicis; p(etrus) miralles, f(ranciscus) salvatoris, silvester

(1) Lo document V, 1, explica aquesta paraula, que ha donat son nom á un carrer de Girona.—Compar. *Viaje Literario* VIII, 28.

salom, anthonius laurencii et vincentius cots, presbiteri de capitulo; et dalmacius de sancto dionisio thesaurarius. (1)»

2) «Quo audito, quia nichil ultro fieri potuit, Reverendissimus episcopus et capitulum concordavit pro parte sua ad CCC libras, pro quibus dedit argentum sancti felicii guixellensis, ponderis *quadráginta quatuor marcharum septem onziarum et quatuordecim argenteorum* (2) ad rationem *centum et decem solidorum* capiunt summam *ducentarum XLVII librarum VIII solidorum et III denariorum*; residuum ex deposito *den moncorp layci*, videlicet *quingüaginta duas libras XI solidos et IX denarios* (3), quas extraxerunt ex majori summa, ordinante Reverendissimo episcopo et capitulo, d(ominus) franciscus salvatoris de capitulo et p(etrus) sala presbiteri, que quidem quantitas fuit assecurata per ven(erabilem) d(almacium) mercader thesaurarium et gabrielem capmany mercatorem cum instrumento recepto per discretum p(etrum) de bagudano *quarta septembris anno domini M.CCCC sexagesimo quarto*. (4)»

3) «Et inde coactus est componere unum aureum tractatum quem vocavit *templum domini*. (5)»

V.

Rendas y partidas anotadas en lo dia primer de Janer de 1465.
1) Los pagos de REMENÇA y la Seu.—Despoblació de la ciutat.—Fol. 5 a.

Et quia ut ex precedentibus scriptis patet, obstante rebellione gravissima hominum vulgariter de *redimencia* vocatorum, qui *a diebus suprascriptis usque ad presentem diem* cessarunt solvere jura ecclesiastica, seu census, thascas, agraria censualia, et alia jura; attento etiam quod nobilis capitaneus (6) pro sustentatione

(1) *Viaje liter.* XII, pag. 265, líneas 2-7.—Pera precisar la data dels fets que enumera lo document, convé coneixer l' *Acte* del dia en que Dalmat de San Dionis deixá de ser tresorer. Trova s' en lo folio 3 a, y senyala lo *divendres* 20 de Juliol de 1461.

(2) La compte de 247 ll. 8 s. 3 d. es exacta prenent la divisió del march en 8 unsas y de la unsa en 16 argents. Lo preu del march de plata, ó 110 sous, es de notar per la Numismática.

(3) Só es, que lo rest de las 300 lliuras, val dir 52 ll. 11 s. 9 d. fou pagat, no á pés de plata, sino en moneda comptant ó en *florins de or*. Eix flori á Girona y en l'any 1454 valia 13 s. 3 d. (*Viaje liter.* XIV, 301); però en 1461 havia pujat á 14 sous, com ho demostra lo document V, 3.

(4) *Viaje lit.* XII, 268 lin. 22-37.

(5) *Viaje lit.* XII, 269, l. 13-15. Compar. XVIII, 102-105.—Del *TEMPLUM DOMINI*, encara *inédit*, no coneix altre exemplar manuscrit, que lo del arxiu de la Seu de Barcelona.

(6) En Pere de Rocaberti.

guerre accepit ad manus reglas impositiones nec aliquid de pensionibus dedit anniversariis presbiteralibus, attento etiam quod *plures* ex civibus gerunde recesserunt ad loca vicina extra obedienciam regio mageslatis, et *plures* de illis qui remanserunt in civitate fuerunt expulsi tam ecclesiastici quam seculares, aliqui propter necessitatem famis, alii propter suspicionem; et sic nichil potuerunt levare procuratores anniversariorum presbiteralium: — ne igitur pauci remanentes fame perirent et ne divinus cultus in totum postponeretur; fuit ordinatum in capitulo quod undecunque haberi possent pecunie, sive ex proprietatibus, sive ex depositis darentur oblationes sex denariorum cuilibet beneficiato et quatuor deservientibus, et celebrarentur omnia divina officia in sede sicut prius. Et ita factum est quod semper ab inde date fuerunt oblationes et omnia officia celebrata, exceptis matutinis, que propter paucitatem cleri et quia plures de presentibus non poterant intrare arcem, sive forciatim, fuerunt dicte submissa voce, more cartucien-sium, et omnia anniversaria conventualia celebrata, psalmi etiam dicti et absolutiones solempniter celebrata sine pecuniis. Et ideo, ut in futurum appareat unde processerunt pecunie distribute et ut fiat debita reintegratio receptorum, adveniente pace, — fuit hic per ordinem continuatum, per ordinem subscriptum.

2) Partida 3.^a—Fol. 5 b.

Item ix madii ejusdem anni (1463) timentes ne nobilis capitaneus intraret thesaureriam (1), honorabile capitulum ordinavit quod ven(erabiles) petrus miralles et petrus sala extraherent a teca subsidii quod colligebat honorabilis baltasar de seguriolis existente in thesauraria omnes pecunias, que ibidem reperirentur. In qua fuerunt reperte quinquaginta octo libre et x solidos et i denarium in diversis monelis; prout laicius descripte fuerunt per manum discreti petri sala procuratoris in libro anniversariorum; que postea, s(cilicet) x junii ejusdem anni, fuerunt tradite discreto petro Sala ad distribuendum.

3) Partida 5.^a—Fol. 6. a.

Item viii decembris ejusdem anni (1463) ex commissione honorabilis capituli d(ominus) franciscus salvatoris et petrus sala extraxerunt a teca depositorum in florenis auri..... deductis ad rationem xiiii solidorum pro floreno, etc.

4) Partida 9.^a—Fol. 6. b.

Item prenguem lxxviii ll(iures) xviii s(ol)s x d(iners) de la dignitat episcopal, qui eren part de la resta de cc lliures, qui foren prestades per lo S(enyor) bisbe de pau (2) a son nabot micer margarit bisbe delna, ara de girona. Les altres foren convertides en la compra del mas oliba de rofl. (3) Solament hi resten v ll. vi ss. ii d.

VI.

Correspondencia entre lo Cabildo de la Seu de Girona y son apoderat de Mallorca.

1) Fol. 7 b.

Jesus. En Girona a V de mars any M.CCCCLXV. Molt honorable senyor: per aquesta primera letra de

(1) Convé recordar que en lo dia anterior, ó 8 de maig, comensá lo tercer siti de Girona. De aquesta partida se segueix una nova illustració del document iv.

(2) D. Bernat de Pau, qui fou bisbe de Girona més de vint anys (18 juny 1436-26 mars 1457). No sembla donch pas que son nabot Micer Juan Margarit tingues lo apellido Moles, ó Molas, que se li sol donar.

(3) Eix més brilla per son ausencia en QUINTANILLA, Datos estadísticos sobre la provincia de Gerona; Gerona, imprenta de F. Dorca, 1865.

cambia XV jorns vista pagarets a mosen pere caldes prevera he domer de la seu de malorques CL reals, dic sent cinquanta reals lliures de quexa moneda, per cambi fet assi, e som contents, del honorable mosen roger de cartella, a raba de XII s(ol)s 6 d(iners) per real, ho per ll(iura) de quexa moneda, per que fets bon compliment; escia deu ab tots.

Auran honor apparellats lo capitol de girona absuscriptio de particulars.

Ego andreas alfonello canonicus et archidiaconus bisuldinensis, vicarius generalis ecclesie, subscribo propria manu.

Ego dalmacius de sancto dionisio canonicus et archidiaconus de silva (1) subscribo manu propria.

Ego andreas domenece cononicus subscribo manu propria.

Ego petrus miralles presbiter de capitulo me subscribo manu propria.

Ego franciscus salvatoris presbiter de capitulo, elemosinarius vestiarii presentis biennii, manu propria subscribo.

Ego vicentius cots presbiter de capitulo subscribo, manu propria subscribo.

Ego anthonius laurencii presbiter de capitulo subscribo manu propria.

2) Fol. 8 b, 9 a b.—Es de notar en la carta del notari mallorquí lo que dix sobre lo alsament de Menorca contra lo rey D. Juan.

Ultima junii anni M.CCCCLX quinto honorabila capitulum accepit responsivas litteras a discreto gabriele abellar notario procuratoris elemosine vestiarii in regno majoricarum, seu honorabilis capituli administratoris ejusdem elemosine; quas de voluntate honorabilis capituli hic inserui ut tenor littere memorie commendetur; ut ecce:

Als molt honorables e molt savis senyors lo capitol de girona.

Molt honorables senyors: a VI del present mes de mag he rebuda una letra vostra e altre del honorable mossen anthoni lorens fetes a V de marts prop passat, ensemps ab una vostra letra de cambi de CL ll(iures) de moneda de malorca rebudes aquí (2) per vosaltres del honorable mossen roger de cartella, la qual letra me presenta mossen pere caldes prevera de aquesta ciutat, de que stigui prou congocat; e asso, per tant com poch dies eren passats que lo locinent general del s(enyor) Rey an aquest regne he lo procurador real se havien preses CCCCXXX ll(iures), las quals dels diners del almoyna yo tenia en la taula de la ciutat; e aquelles ab manaments penals me avien fetas girar al dit procurador real per supplir, segons dehien, a la necessitat del S(enyor) Rey. Hoc (3), he apres lo dia que yo rebi les dues vostres letres, havien forsats los arrendadors, qui derrerament havien arrendades las rendas he drets de la dita almoyna, en depositar en la dita taula CC ll(iures) de so que deuen de per resta de lur arrendament, e axi aquellas matexs me faheren de continent girar al dit procurador real; axi que dels dits diners ells se han preses las ditas DXXX ll(iures) dients que per semblant havien presas de altres pecunias, que eren en poder de procuradors de magnats

(1) La Selva de mar, en lo districte de Figueras.—Los quatre ardiaconats de la Seu representavan la antigua divisio episcopal y subdivisio comtal de GERONA. Besalú, EMPURIES y Perelada.

(2) En Girona.—Per dir en Mallorca s' veu més baix empleat lo adverbí assi.

(3) Encara.

e altres de cathalunya, qui havien *assi* rendas he porcions. E jatscia per mi fos allegat que axo se devia fer de las pecunias dels rebelles a la magestat de Sor. Rey, e no de las pecunias de la dita almoyna, *cum* vosaltres e la ciutat de gerona scian fidelissimos vassalls; empero, asso no obstant, com diguessen que ver era so que dehia, dient que axi era stat provehit e se havia a fer per socorrer he ajudar a la necessitat del dit S(enyor Rey; per occasio de la qual se consumexen grans pecunias, axi per lo sou de las galeas armadas del dit S(enyor,) qui tot jorn venen *assi* rehebre lo sou, com encara que de present trametran de *assi* duas galeas a la illa de manorca ab CCC homens per supeditar la vila de maho qui sta en rebellio, com per altres moltes vias e maneres per las quals se fa gran effusio de pecunias; e que per asso se havia a prestar paciencia en lo dit fet. E rebudas per mi las ditas letres he presentada la dita letra de cambi, vehent yo que no havia manera de supplir al dit cambi, *si donchs* (1) dels derreratges de aquest anyn prop passat que yo no he arrendit;—la qual cosa era molt difficult com hi age mester lonc temps ho discurs en aver los dits derreratges, o de asso que deuen los dits arrendadors per resta de lur arrendament, que era entorn CCLII(iures), la qual cosa no podia fer sens permisso he compulsio del dit loctinent;—per (so fou) que de continen ani ab lo dit mossen calders al dit loctinent mostranli vostres letres e la letra del cambi, supplicant lo que li plagues permetre que lo dit cambi fos pagat dels dits diners. Lo qual, vista la dita letra de cambi, dixs que era content que lo dit cambi fos pagat, he mana de continent als dits arrendadors que pagassen lo dit cambi; e yo tantost he acceptat lo dit cambi, lo qual al temps haura bon compliment. De aquestes coses, molt honorables senyors, vos scrie axi largament, per que vostres savieses ne sian plenament informades, he provehiscats en lo dit fet segons vos apparra, rescrivintme so que vos sera placent. E lo sant sperit sia ab vosaltres. De mallorcha a XI de maig M.CCCC saxanta sine (2).—Prest a vostre honor, gabriel abayar notari.

Quibus lectis, honorabile capitulum mandavit Regiam magestatem informari per medium Reverendissimi domini episcopi ad quem litteras scripsi nomine honorabilis capituli, etc.

3) Fragment de una carta del mateix notari.—Fol. 11 b, 12 a.

Derrerament avis vostres R(everencies) com a XVI de desembre prop passat he rebuda una del R(everendissim) S(enyor) bisbe de gerona, feta en tarragona a XXIX da novembre.....—De malorques lo primer de jener, Anyn M.CCCC sexanta VI. A vostra honor prest, gabriel abellar notari e procurador del restiari de girona.

4) Fol. 12 a.—En particular es notable aquesta carta per lo que diu dels mallorquins pagesos de remensa. Fou rebuda ab la precedent a Girona als 26 de abril de 1466.

Als molt honorables, savis Senyors lo capitol de gerona.

Molt honorables he molt savis senyors: per altra letra, la qual rebuda ab la present, com fins *assi* no aia aguda manera de trametreus aquella (3), avisantvos ab la present com apres he rebuda altra letra del R(everendissim) S(enyor) b(isbe Margarit des)de Tarragona ab una letra de la S(enyora) Reyna dressada a mossen vidal de blanes

(1) A no ser.

(2) Dos mesos, poch mes ó menos, tardavan las cartas per anar de Palma a Girona.

(3) Faltan aquí paraulas que s' deixà en lo tinter lo autor de la carta.

loctinent del S(enyor) Rey en aquest Regne; ab la qual, segons he sabut, la dita S(enyora) Reyna li ha scrit que fes restituir le peccunias, so es CCCCXXXII(iures), que lo procurador real se ha preses dels diners del vestiari; segons ja sots avisats. E sobre asso, lo dit mossen blanes me ha respost que al present la dita restitutio nos pot fer, com noy aia pecunias, e lo dit procurador real aia a soprir a les necessitats del Sor. Rey a les quals no pot mancar. De asso yo ne rescrit al dit S(enyor) bisba; avisant axi matexs vostres R(everencies) com *assi* es degut cert derreratge del arrendament que fou fet per lo honorable micer jo(han) tarrades, quan fou *assi* per fer lo capbreu al honorables micer bonifaci mono, ho morro (1) e a mossen pau se sureda, los quals se scusaren per lo gran avolot, que en lo dit temps fon en aquesta, dels pagesos contra la ciutat, de que los delmes hi altres derreratges foren deguastats. Seria bo que lo dit S(enyor) bisbe agues una letra del S(enyor) Rey manant al dit loctinent que sobre asso compelis lus desus dits en pagar lo dit derreratge; e quesobre asso fehessets una procura an galceran avinyo notari, mon nabot; per que yo fiu lo contracte del dit arrendament, e nos avem *assi* un statut que *negun notari, que aia fet algun contracte, no puga entrevenir com a procurador en clausa qui en surtesca de aquell contracte*, sots gran pena. Empero, yo hi fare lo degut ha informar lo dit procurador. E lo sant sperit, moss(enyors) m(olt) h(onorables) scia etc. De malorqua a XIII de febre, Anyn M.CCCCLX scis.—A vostra h(onor) abayar not(ari), etc.

5) Fol. 13 b.

Molt honorables he molt savis Sors: per altra letra vos he scrit largament per via de Valencia per un jove, a qui dien sant dionis, lo qual es degueva citat; e crec que la dita letra aureu rehebuda, car ell devia tantost anar aquí. E apres, so es a XXV de febre prop passat, he rehebuda una letra den johan girgos, scriva del senyor rey, feta en lo camp del dit senyor contra Emposta, ensemps ab duas letras closes del dit senyor rey; las quals lo R(everendissim) senyor bisbe havia obtengudas del dit senyor sobre la restitutio de les pecunias de la almoyna del vestiari de aqueixa ciutat, preses per lo loctinent del dit S(enyor) e lo procurador reyal de aquesta ciutat; scrivintme lo dit girgos que lo dit S(enyor) bisbe li havia donat carrec que les mes trametes, e que donas la una al dit loctinent del dit senyor Rey so es mossen vidal de blanes, l'altra a mossen burgues procurador reyal. En fet rehebudes per mi las duas letras, de continent liuri la una al dit loctinent; lo qual, lesta (2) aquella, me dix que ell na comunicaria al dit procurador reyal. E apres, doni al dit procurador reyal l'altra letra; lo qual, lesta aquella, me dix que *si ell fos stat *assi* en mallorca* quant la dita peccunia fou presa. *nos fora fet*; car ell sabia y sab be la intencio del dit senyor Rey, que es que en peccunias ne bens de la esglesia de gerona no fos, ne sia tocat, e que sobra asso ell faria tot lo que poria.....—De mellorca a XV de mars M.CCCC.LXVI.

(6 Fol. 16 a.—Fet notable sobre las navals armadas de Palma y de Barcelona.

Als molt magnífichs e molt savis Senyors lo capitol de Girona.

Molt honorables mos Senyors: a XXXIII del prop passat mes de Maig he rebuda una letra vostra sots scrita

(1) Era morro, qual paraula lo Dr. Alfonsello no sabia prou be llegir en l'original. Lo capbreu fou fet a 22 de Abril de 1449. Consta en lo fol. 69 b.

(2) Llegida.

per lo honorable mossen Andreu Alfonsello (1) feta molts dies ha, *so es a XI de Desembre*; e lo dia mateix me fou presentada per part del honorable misser Jordi gual canonge de aquesta Seu una letra de cambi de CL II(iures) de aquesta moneda presos *aquí* (2) a cambi del honorable Martí gual. La qual letra de continent fou per mi acceptada; e al temps, deu volent, haura bon compliment que la dita quantitat sera per mi pagada; avisant vostres Reverencies, segons ja per altres vos he scrit, axí per hun gentil home de aquí a qui dien *sent dionís* (3), com apres per lo Reverend *abbat de sant feliu* (4) quis trobava assi: com per mi foren presentades dues letres del S(enyor) Rey, trameses a mi per lo Reverend S(enyor) Bisbe v(ost)r(e); la una al Magnific Loctinent general del dit S(enyor) R(ey), l'altra al procurador reyal, sobre la restitució de les CCCCXXX II(iures) que han preses assi dels dines de la almoyna de aquí; e com me havien respost que eren prests obeyr los mapaments del dit S(enyor), pero be que ladonchs no havien manera per les grans despeses a les quals havien a supllir per los affers del dit S(enyor). Ne fins assi han hauda manera; majorment, com *ara sicha armades VI naus no sens gran despesa*, qui hic son perdidas, *III dias ha*, tirant la via del dit S(enyor) Rey per raho de la *armada quis es feta en Barcelona*. Per quant: al present, de la dita quantitat nous podeu ajudar. Del pus, deu volent, sereu per mi avisats, quines monedes hic haura pagat aquest cambi, de les quals vos puscats ajudar. E per la present, molt honorables Senyors, no dic pus, sino que lo sant sperit sia ab vosaltres. De Mallorca a VIII de Juny M.CCCCLXVI. A vostre honor prest Gabriel aballar notari procurador de la almoyna dei vestiari de Girona.

La *almoyna del vestiari*, que memoran las cartas precedents, era una gloria nacional de la Seu de Girona. ¿Qui no coneix la noble figura del bisbe don Guillem de Cabanellas anant a la conquesta de Mallorca (5) y *brandint lo cer* en mitj de sa gironina maynada de 30 caballs y 300 llansas? A son costat estaba Guillem de Montgrí, *sacrista* major, ó segona dignitat del Cabildo de la Seu, qui *cinch anys després* (29 Juny 1235) feu de son propi compte la conquesta de Iviça y de Formentera. Ara donchs: Guillem de Cabanellas ab acte del 27 de Mars de 1230 ordená que *la honor*, ó grans heretats que en la repartició de Mallorca li esdevingueren, fossen aplicadas perpetuament a que de llur rēdit se fessen *camisas y vestits pera los pobres de Girona*. La incumbencia del Cabildo en eixa *almoyna* s' explica per una clàusula testamentaria del mateix prelat (13 Novembre 1245), la qual se pot veure en la *España Sagrada* XLIV, 271, y comença aixís: Item dimittimus *omnem honorem*, quem acquisivimus in insula Majoricharum, capitulo ecclesie Gerundensis.

(Seguirá.)

FIDEL FITA.

(1) En lo manuscrit una *o* s' es afegida, ó diu *Alfonsello* de segona ma.

(2) En Girona.

(3) Seria parent del mencionat Dalmau de San Dionís, ardiaca de La Selva.

(4) De Girona.

(5) *Viaje literario* XIII, 168, 315; *Esp. Sagr.* XLIV, 13.

DEL ESTUDI DELS MONUMENTS.

Reconegudas son las grandíssimas aventatjes que'n reporta la societat del estudi dels monuments. Ja en escoles, ja per medi de publicacions ab valentia y conexement de causa s' ha fet ressaltar sa importancia y encare que axis hagi estat, es aquest, segons lo parer nostre, tant notable, que voldriam que continuadament y per mans mes destres que no la que axó escriu, se posés de relleu mes que fos ab novas formas y per medis diferents.

Innombrables son los fruyts profitosos que esdevenen com resultat d' aquest estudi á distints rams de l'ingení; putx que si com á resultat primordial, se troba l' historia de l' art, son tantas las conseqüencias que d' ella se desentranyen, que l' Art, l' Industria y la Ciencia, cadascuna per la seva part corresponenta, se veuen afavoridas ab veritables llissons; coadjudant al mateix temps al home en lo conreu progressiu de la civilisació, podentse ben be dir de la importancia y extensió d' aquest estudi, que enclou desde la conexensa de l' origen d' un membre arquitectónich, fins á l' historia de l' humanitat.

Brolla dels monuments ún doll de conexements may estroncat, doll assaborit ab los encisadors encantats de la bellesa que tot' obra d' Art escampa; y ja pot dirse que poble que refugi estudiarlos, es que desconeix per un complert sas aventatjes. Avuy en dia ha pres un increment, com en cap altre época tan notable, l' afició á 'n aquest estudi, putx que no solsament lo fan los que per son estament ó professió particular no poden refugirlo, á menos de quedar en lloch ben fosch en sa carrera, si que també 'l següen homens á qui tant sols un be general á la societat los guia y que no trobanti un profit particular son mes dignes de llohança mes que obtinguen una satisfacció interna, ja que com diu en Batissier, «l' estudi dels monuments constitueix una de las cosas mes instructivas y agradables de l' historia dels pobles.

Ab tot y aquest avens, ab tot y aquest increment, no es pas segons lo molt humil parer nostre lo que deuria esser, putx com altres estudis hi ha, que avuy en dia un home mitxanament instruit sense ells no pot passarse y arriba á tant sa importancia, que fins á las darreres classes de la societat se 'n te en poch ó en molt conexement; també l' estudi dels monuments deuria esser cosa general y estesa per tot arreu, pel be comú y general que te per conseqüencia. L' artista, l' crítich, lo ciutadà simplement, cadascú per la seva conveniencia y tots per la de tots, deuen decantar las foras de sa inteligencia en lo que pугan, al estudi dels monuments; putx que si al primer l' hi pertoca per l' ennaltiment de l' Art y l' crítich ho te de imprescindible necessitat per sa professió, lo ciutadà deu ferho per lo carácter eminentment civilisador y pel profit de veritable progrés que ab ell s' alcança; com ho anirem veyent en lo transcurs d' aquest article.

No hi ha cap ram de l'intel·ligència, desde la Medicina fins a la Filosofia, que en son estudi y desenvol·lo no hi intervinga d'un modo directe l'història de la mateixa ciència, al igual que intervé en lo desenvol·lo de la societat l'història de las generacions. Aquesta influència de l'història d'una cosa en lo desenvol·lo de la mateixa, subsisteix en l'Art; així que, no pot l'artista de cap de las maneres refugir l'estudi dels monuments, sense perdre un dels elements que mes l'luhiment poden darli en sa carrera. En ell hi troba l'fonament ahont basar l'esplai de sa inspiració; ho te com un espill regulador de las sevas obras y essent com son lo camp ahont s'ha operat lo desenvol·lo de la bellesa, en ell deu cercar los elements constitutius de sa ennaltida essència. A centes vegades topa l'artista en lo transcurs de sa carrera ab inconvenients que tant sols ab est estudi ab seguretat pot resoldre; ja sia per no capgirar l'ofici d'un membre arquitectònic cualsevulga, ja sia per la comparansa de duas épocas en la resolució del caràcter individual y especial d'una obra; ja sia, en fi, y ab axó sols hi hauria ja prou forsa per demostrar esta necessitat, per conèixer ab certesa l'origen veritable del art y no desvirtuarlo y portarlo a sa negació, no pot de cap manera refugirlo, com havem dit mes endavant. No 'ns farem mes forts en axó que ab lo dit ja prou n'hi ha per demostrar la nostra dita y si tant sols afegirem, que tenint aquest estudi com lo té l'artista com una de las parts mes principals de sa instrucció apropiada y particular té de anar molt en compte de no desvirtuarlo per no capgirar també sos resultats; de modo, que si ab un estudi conscient, profit y forsa trau per dar al geni esplai és independència, fet l'estudi inconscientment, esclavisa, vicia y retalla son esplai si es que no l'estronca ja per un may mes.

En igualtat de circumstàncies, se troba 'l crítich, en lo que l'hi pertoca a sa professió, si es que no mes que l'artista, respecte aquest estudi, putx que considerarlo deu com a base de la ciència que professa y de que porta lo nom. Sistematizadors los crítichs de l'Estètica, veritable filosofia de l'art, no hagueran dextat jamay arrelada la seva obra a no haver anat aquesta basada en un anterior estudi del monuments y axó 'ns ho proban unas pocas consideracions sobre l'essència de l'art y l'història mateixa de la ciència Estètica. Sensa la forma, l'art no existeix; l'idea en abstracte resident en lo fondo de l'imaginació, es un de sos elements constitutius emperó no es l'art, l'hi manca la forma de sa representació exterior. Lo fondo y la forma en l'art tenen iguals intimitats y relacions que 'n lo fenomen físich de la visió l'ull y la llum; quant hi manca un dels elements dexta d'efectuarse lo fenomen. Conext los crítichs lo molt que a la forma se l'hi devia y que per sistematizar la filosofia del Art devia estudiarse tant sa forma com lo seu fondo, y que tant sols en los monuments trobar reunit podian, lo que per sa obra necessitaven, als monuments anaren y l'Estètica se va sistematizar. Si en l'antiguetat y edat mitjana, esta ciència no obtingué un brill major del que alcansa y no pogué erigirse en sistema, tot y trevallar a son servey intel·ligent-

ciaseminentment superiors desde Platon fins a S. Agustí y S. Thomas, no fou per altre cosa que per l'oblit en que dexaren los monuments y 'l vol sobradament ideal que empengueren en sos estudis, fins a casi confondre la bellesa ab la divinitat.

Aquest exemple notabilíssim proba mes que altre cosa al crítich, la necessitat que te de basar sos estudis ab lo quin motiva aquest article y ben be s'acut a tothom que essent ell qui ab freda rahó és imparcialitat, analisa, comenta y ensalsa las obras d'art, posant de relleu sas bel·lesas, mostrant a la llum sas faltas al mateix temps que camí dona per corretjirlas; que essent en fi lo crítich qui porta al artista ab sas lliçons desapassionadas, per la veritable via del art, per forsa ha de tenir un profundo estudi de sas manifestacions, per forsa ha de conèixer son origen, sa història, sas formas, sa essència; per comparar, per aconsellar y per ennaltir al geni.

Com havem indicat mes endavant l'estudi dels monuments deuria esser cosa general, comuna, estesa, com altres n'hi ha que sense ells quasi be no pot passarse avuy en dia, y no s'crega que dihem axó, exaltats per l'influència d'un amor exagerat vers ells y cegos com ho son quasi tots los apassionats, no; son fruyt estas paraulas d'una convicció profundament arrelada en nostre pit, convicció esdevenguda y constantment refermada per exemples y obras ja de l'història dels pobles ja dels fets que avuy en dia per tot arreu se 'ns presentan.

Estem convensuts y clar ho havem ja dit, que avuy mes que may s'ha desenvol·lat aquest estudi, emperó sabem també que fins avuy y avuy matelx, ha estat esta ensenyansa patrimoni d'escolas superiors y cabalment aqui es ahont nosaltres trobem l'entorpiement en son desenvol·lo, convensuts com estem de la necessitat que hi ha de que radiqui de fonament en l'ensenyansa elemental, sabent com sap tothom, que las máximas apresas en l'infantesa, son las quinas mes tardan en desarrelar del cor de l'home, si es que ho fan may. Ja per medi de la lectura, ja per medi de máximas al efecte, ja per medi d'una explicació sensillíssima dels monuments de l'encontrada, del terme ó de la vila, se pot arrelar é imbuir la llavó del respecte vers ells en las ánimas senzillas del infants que mes endavant sense cap dupte 'ls serviria d'estímul per estudiarlos y quant no per conservarlos.

Perque avuy en dia que la vida's passa en un continuat trontoll social, en un daltibaix perenne quantas de voltas escarriat en ells un poble de la via de llur conveniència y en los terribles moments de lluyta material com a expressió momentánea de la de duas oposadas ideas, sobrescitat y frísos segaudeix en arrunar y fer flagells d'obras maravillosas de monuments que ni sent lo seu cor ni compren sa intel·ligència y que sols sab distingir pel punt de vista de sa utilitat material ó práctica per lo qual los aborreix y los arruna? Ah! sovint per desgracia se succeexen aquestas manifestacions de forsa y quasi sempre ne valen de menos los monuments resultat del desconexament fins superficial de la sua válua històrica y artística.

Y no es axó encare, no es solsament en mitx de

bregas y de lluytas que 'ls monuments atropellats se vehuen perqui no 'ls coneix; quantas vegadas no s'han plangut y de tot cor, las trasformacions y mutilacions en ells operadas, portadas á cap ab l' idea de conservació, reparació ó restauració, per homes que desconexent per un complert lo seu valor obran inconscientment y fins ab bona fe y ab plena calma, no ja per arruinarlos, sino per desfigurarlos, y malmetreis; no ja pera cremarlos, sino enmascararlos y embrutirlos?

Aquí, mes si cap que 'n lloch, se veu la necessitat de la propagació d' aquest estudi, perquè aquestas mutilacions de monuments, tenen efecte en tot paratge, desde 'l mes petit poblet á la ciutat mes poblada, desde la mes humil hermita á la mes admirada catedral.

La civilisació, lo progrés, lo bon nom dels pobles, tot al plegat demana sa propagació. Un foraster en una pais, lo primer que mira son los monuments ab que s' engarlanda, porque 'n ells resideix l' essencia de sa historia, de sa vida y de sas aspiracions; y ¡ay dels pobles hont los monuments se troben ó arruïnats com á mostre de que no 'n necessitan, ó malmesos senyalant que son valor es desconogut! ¡ay d' ells repetim que la mirada compassiva ó la rialla del despreci brollará en lo rostre del estranger!

Los monuments son las fitas ab que assenyalen son pas sobre la terra las societats; esborrar aquestas fitas es volguer esborrar lo recort de las generacions, oblidarlos es volguer esborrar 'l llas en que enclosa está l' humanitat en pes; en tant que estudiarlos es estudiar per ella, putx que en ells restan constants las aspiracions dels pobles, sas ideas, sas creencias, sos usos, sas costums, sos progressos, sa civilisació, sa existencia tota per profit y ecsemples nostre.

Per acabar repetim lo que havem dit al comensament d' aquest article, poble que no estudia 'ls monuments, es que per un complert desconex la sua válua; que del mateix modo que diu aquell philosoph, que si 'ls malvats savian las avantatjes que reporta lo ser home de be, tant sols per egoisme se 'n farian, també podem dir nosaltres que si fos ben estes y conegut lo que dels monuments se 'n trau, mes que no fos sinó per egoisme, foren estudiats y conservats.

Mes nosaltres no havem prou foras per demostrar-ho y ferho veure tal com l' assumpto s' ho requereix y per xo demanavam des de bon comensament, mans mes destres que no pas la nostre, porque ho posesen de relleu, perquè ho mostressin vessant de rahó, perquè 's conequés que no sols la válua artística resideix en ells sino de mes á mes y ab bona sava lo valor històric, porque 'n fí sapigués tothom que ab los monuments y en los monuments viuen relativament totas las generacions y en las edats totas, putx que son planas de pedra en que per l' humanitat dèxa fixada sa historia la mateixa humanitat.

I. REVENTÓS.

LO BASTER DEL ESQUIROL.

¡For!

— Prop de Vich y á la montanya
Hi ha 'l poblet del Esquirol;
Si quant neva ningú hi puja,
Quant Maig brota hi va qui vol.

— ¡Au! ¡Au!

¡Au, que us contaré una feta!

— ¿Una feta?

— Si vos plau.

N' hi ha un baster que 'n té una filla
Qu' es bonica com un sol.
¿Quí no coneix la pubilla
Del baster del Esquirol?

— ¡Lloch! ¡Lloch!

¡Lloch que passa la pubilla!

— ¿La pubilla?

Donchs no 'm móch.

¡Ay! quant vá ab son pare á fira,
Si 'n replega d' aymadors!
Arracadas d' esmeragdas,
La soguilla de tres vols....

— ¿Tres? — Tres.

— ¡Diguéu donchs que déu ser rica!

— ¡Que si es rica!

¡No 't dich res!

Mes, si richs són pare y filla,
Diu que són uns taral-lóts:
Que l' xaruch no pensa massa,
Que la noya pensa poch.

— ¿Poch? — Poch.

Ja ho veuréu ab lo que us conto.

— ¡Vell y tonto!

— Com un sóch.

Diuen molts que la riquesa
Vá guanyarla fent un tort,
Que per robá' una fadrina
Li ván dar cent unsas d' or.

— ¿D' or? — D' or.

Y com diu que 'n té una gerra....

— ¿Las enterra?

— Té un tresor.

Diu qu' ell vá deixar los matxos
Ab lo bast y 'ls ronsals nous.
¡Ne volguéu de claus de plata!
¡Ne volguéu de picarols!

— ¿Mòlts? — Mòlts.

Massa 'l poble vá pararshi.

— ¿Vá pararshi?

— ¡Oh! ¡Y no ho vols!

D' allavors ensá rumbeja
Lo baster com un senyor;
Per ell un punt val mil lliuras,
Y té punts quasi per tot.

— ¿Punts? — Punts.

Prou los joves se n' hi mofan.

— ¿Se n' hi mofan?

— ¡Uy! ¡Quins uns!

Al ser que la fadrinalla
Ja surt de missa major,
Massa veuhen que la filla
Parla ab un qu' al poble es nou.

— ¿Nou? — Nou.

Ja veuréu com vãn tramarsho.

— ¿Vãn tramarsho?

— ¡Bè's veu prou!

Lo sèu pare, que li trova,
Li'n pregunta la rahò,
Y ella diu..... qu' ell.... li demana....
Ahont trovar dos matxos bons.

— ¿Dos? — Dos.

¡Oh! Vá sè una traidoría!....

— ¿Traidoría?

— ¡Mes no fòs!

Que sòn per robá' una noya
Diuli' jove en estant sols;
Lo baster promet donarli,
Dels que tè, los dos mellors.

— ¡Elli! — ¡Ey!

Com que 'l fadrinet pagava....

— ¡Ah! ¡Pagava!

— Com un rey.

— Al barranch, diguè, deixeulos,
Tant bon punt se ponga 'l sol.

— Vull cent doblas bitllo bitllo.

— Bitllo bitllo y tot ab or.

— ¿Tot? — Tot.

Lo baster ja mitx somreya,

— Ja las veyá

Fent pilot.

Tantost lo sol vá amagarse,
Vinga guarní'ls matxos bons.

Ja havian surtit del poble

Tan bon punt lo sol fòu post.

¡Ninch! ¡Nanch!

Ja ab los mossos s' esperavan.

— ¿S' esperavan?

— Al barranch.

Lo vell vá cofoy á casa
Portant las cent unsas d' or.

— ¡Míralas com lluhén, noya!

No la veu.... y arrenca un plor.

— ¿Plor? — Plor.

Y ab uns jays! que condolia....

— ¿Condolia?

— Feyá por.

De bat á bat vejé oberta
La porta que dava al hort.
Uns picarols s' allunyavan....

Lo baster ho entenguè tot.

— ¿Tot? — Tot.

No podia de vergonya....

— ¡Elli vergonya!

— Dir ní un mot.

— ¡Ay pares que tenfu fillas!
(Diu que crida en estant sol)
Jo ho vaig fer á un altre pare,
Dèu castiga sens bastò

— ¡Fort! — ¡Oy!
¿Crech que tú tens una filla?

— La pubilla.

Donch, seny, moy.

FREDERICH SOLER.

SOBRE L' UNIFICACIÓ DE L' ORTOGRAFIA CATALANA

Y EN PARTICULAR SOBRE L' US DE LA X.

Ja fa molt temps que, com á l' autor del article titolat «Observacions sobre l' us de la x» qu' aparegué en l' últim número de «La Renaxensa», nos preocupa la suma varietat que regna en materia d' ortografia y fins, en general, de gramática en las lletres catalanas després de son gloriós renaixement. Després de lo molt que s' ha fet, creyém que queda molt per fer, y certament no es lo menys necessari y apremiant lo donar unitat á la llengua, aquella unitat que no s' oposa á las diferencias accidentals que caracterisan los llochs, que cada terra tè 'l l'legitim y laudable gust de servir, y que son, com digué un mestre, «aquelles lieugeres dessemblances qui assenyalen les fosomies dels germans bessons». — «A poch á poch se va lluny, dirá algú: á poch á poch s' anirà determinant naturalment eixa tendència á l' unitat fins á conseguirla.» Pot esser que sí; més si s' ha de parlar sens embuts, aquest es un punt en que no gosariam pas afirmar si havem avansat gens fins ara. Veyém que tothom qui escriu, escriu á sa manera: cada hu segueix lo sistema qu' anticipadament s' ha establert, diferents y molts vegadas contraris uns ab altres, y fins no faltan escriptors, com observa 'l senyor A. T., autor del sobredit article, que ni consistencia tenen en sas reglas y se 'ls veu vacil·lants en un mateix escrit, tal volta de pocas ratllas. Y á més d'aixó, abans de determinar-se una tendència general que podria esser errada ¿no seria convenient sentir l' autorizada veu dels mestres posats d' acort, y dihem posats d' acort, perquè també sembla que va cada hu per la seua?

Aquestas consideracions nos havian mogut á exposar sens pretensions los duptes de gramática, y principalment d' ortografia catalana, qu' ab més freqüència ocorren al escriure, per si algú's dignava solventarlos; però las ocupacions no 'ns ho permetren, ni 'ns ho permetrian encara. No obstant, ocupantse 'l senyor A. T. en l' anterior número, del us de la *x* y veyent en son escrit tendència á fixar un sistema que no sembla prou fundat, farém un esforç pera dir lo que 'ns aparega sobre aquest punt, un dels en que's nota més extranya varietat; y repetim, abans de comensar, que no volem pas fer lo mestre, sino que desitjam tant solament sortir de duptes, exposant com ha exposat la seua 'l senyor A. T. nostra opinió, que deixarém tant prompte com ne vejám un' altra de més segura.

Sobre l' us de la *x* apar que son dos los principals sistemes entre 'ls catalanistes. Uns li donan tres valors; lo de *xeix*, com en *wanguet*; lo de *cs*, com en *fi*.

war, (1) y lo de *cz*, com en *exercit*. Altres sols volen donarli lo primer valor, es á dir, lo de *xeix*, y escriuhen en altre cas *cs*, v. gr. *ficsar*, ó *cz*, v. gr. *eczercit*.

Una sola rahó 's dóna en pro del segon sistema: la necessitat d'evitar la confusió que resulta d'escriure de la mateixa manera 'ls tres sons de *xeix*, *cs* y *cz*. Però aquesta rahó pert gran part de la forsa que sembla tenir, aixís senzillament enunciació. Vejèm á que ve á reduhirse la confusió.

La *x* pot trobarse al principi, al fi y al mitg de dicció. — Al principi no hi ha lloch á confusió, perque sempre te valor de *xeix*, v. gr. *xeringa*. — Al fi tampoch n'hi ha, perque val sempre *xeix*, v. gr. *mateix* ó *mateix*, *escabeta*, fora en poquíssims cassos, tal volta solament en la paraula *fenix*, en que val *cs*. — Al mitg de dicció tampoch ofereix dupte, si porta consonant devánt, perque llavors se pronuncia *xeix*, v. g. *manxa*. Si porta vocal devánt y consonant darrera, tampoch, perque val sempre *cs*, v. gr. *text*. Sols tenim cas de vera confusió quant porta vocal devánt y darrera, no essent la de devánt una *i*. Més llavors la confusió desapareix en gran part posant una *i* al costat de la vocal y devánt de la *x*, quant haja de tenir valor de *xeix*, v. gr. *queixa*, en lloch de *quexa*; y ja sols queda dubte en la pronunciació d'aquesta lletra, quant no porte devánt *ai*, *ei*, *oi*, *ui*, en quals cassos ó val per *cs*, com en *vexar*, ó per *cz*, com en *examen*.

Es á dir, qu' aixís sols tenim dupte sobre la pronunciació de la *x* quant, trobantse en mitg de dicció, porta vocal devánt y darrera, no essent la de devánt una *i*; y llavors b'e pot deixarse á la práctica la determinació del valor de la lletra (*cs* ó *cz*), tant més quant qu' aquestas paraulas no farien pas una molt llarga llista. Aixó apart encara d'alguna regla que creyem podria sentarse, però que no fóra massa óbvia pera'ls qu' aprenen de lletra, pera quins y pera'ls estrangers tant solament, (advertesca 's b'e aixó) subsisteix la dificultat. (2) Y no serian aquestos cassos d'indició sobre 'l valor de la *x* cosa del altre mon, perque cosa semblant succeheix en cassos especials en altrás llenguas, y pot esser en totas. Exemples no mancarían. Mes si encara aquest dupte 's volgués traure, fóra més passador mudar l'escriptura sols en las paraulas en que té la *x* sò de *cs*, qual número sembla menor que 'l de las en que té 'l de *cz*. Si es convenient sentar una excepció, sentarla; però no es molt racional destruir á favor d'ella una regla generalment practicada. Però, segons nostre criteri, ni aixó deuria ferse en cap manera, pera conservar l'etimologia y fesomia de las paraulas. Si las llenguas s'han for-

(1) Creyem no deu ferse menció del valor de *gs*, que tal vegada no trobariam en nostra llengua, y que per altra part se confon perfectament en la pronunciació ab lo de *cs*. Aquest so doble no es precisament de *cs* ó de *gs*, sino *gutural* y *s*.

(2) No creyem equivocarnos al afirmar que no passen á unas 26 ó 27 las paraulas en que s' troba la *x* ab valor de *cz* y seguida de vocal; que totas son derivadas del llatí ó del grech, y que totas comensan per *ex*, particula component en ditas llenguas. Poden comprobarse aquestas etimologies, com ho hem fet nosaltres en lo «Nuevo diccionario latino-español etimológico» por D. Raimundo de Miguel y el Marqués de Morante y en lo «Dictionnaire grec-français» par C. Alexandre. En totas las demés paraulas que no comensan per la component *ex* ó no son compostas d'ellas, y en las quals á la *x* segueix també vocal, la *x* se pronuncia *cs*, v. gr. *ficar*, *laxar*, *fluxo*, *luxo*, *flexió*, *laxar*, etc.

mat naturalment, y totas las paraulas duhen, com nosaltres mateixos, l'estampa de la familia ¿qui s'ha de creure ab facultats pera cambiar la manera d'escriurelas desfigurantlas, fent perdre aixís lo coneixement de sa procedencia (1) y ab ell son significat primitiu y més propi, é impossibilitantnos á gratscient de parlar ab la forsa y propietat degudas? Nos sembla ben petita la rahó de que convé escriure tal com se parla, ó de que l'ortografia s'ajuste per complet á la prosodia, cosa que no creyem que succehesca en cap llengua.

Ab aquesta última observació havem ja dit alguna cosa contra una objecció que preveyam estona há: «no s'ha d'admetre l'interposició de la *i* entre la vocal y la *x* (quant val *xeix*), ja que la *i* no sona.» Ab tot afegirém a lo dit lo següent:

1er En algunas terras en que 'l catalá 's parla se deixa sentir un poch la *i* que va devánt de la *x*, com en *deixa*, *vaixell*; y no sabem que 's puga sostenir qu' aquesta es mala pronuncia, ni que no fos mes comuna antigüament, encara que no 'ns empenyariam de cap manera á probar que de fet ho era.

2^{on} Aquest us té antecedents en escrits mes ó menys antichs. Per de prompte 'ns referim á Bailot que diu que «en los libros de la Generalitat, com son constituciones, decretos, capitulos, ordinaciones y altres fins á 1702 se expresa dita *i* en lo imprés.» Hem de confessar que no hem estudiat originals antichs sobre 'l particular; pero si las impressions que s'han fet d'alguns autors y qu' hem de creure fidels, y en tots ells hem notat la *i* usada quasi constantment en los finals *aix*, *eix*, *oix*, *uix*, y algunas vegadas (cert que pocas) en mitg de dicció, com se pot veure en Muntaner, publicat per N' Antoni de Bofarull, hont hem trobat las paraulas *mateixa*, *mateixes*, *creixqueren*, *jaqueixa*, *compleixa*, *puixa* y altrás.

3er La major part dels que no volen la *i* devánt de *x* en mitg de dicció, la usan constantment al fi, y escriuhen *naix*, *coneix*, *coix*, *gruix*. Lo senyor A. T. es dels poch's qu' escriuhen sens *i* *mateix*, *constitueix*, y aixó 'ns apar mes lògich, perque tant sona la *i* en aquellas combinacions al fi com al mitg de dicció. Los altres emperó troban en l'istoria, ó sia l'us antich, la rahó de la diferencia.

Si tot aixó no fos sufficient per' escriure la *i* devánt de *x* quant dega donarse á aquesta lletra valor de *xeix*, com escrivia quasi tothom en los primers anys del renaixement literari y com creyem prescriuhen los gramátichs de nostre temps, abandonariam encara aquest sistema; però abans de descompondre la *x* en *cs* ó *cz* com y quant ho fan los contraris, prefeririam en aquestos casos posar, com fan altres, l'accent circunflexo sobre la vocal que segueix á la *x*, escrivint *caxa*, *madexa*, al mateix temps que *exemple*, *vexació*, determinant per medi de la práctica ó de la regla citada quant val la *x* en aquest últim cas *cs* y quant *cz*. Aixís s'evitaria una innovació que per

(1) En efecte, ¿no 's fa mes difícil trobar la filiació de las següents paraulas, qu' ab la *x* descomposta van aquí per exemple? ¿Las coneixeria sa mateixa mare la llengua llatina? *Exil* (de *ex-es*), *examen* (de *ex-agmen*), *executar* (de *ex sequor*), *expressió*, ab quatre consonants de raig (de *ex-primo* compost de *premo*) y altrás y altrás sembla que fan mal d'ulls quant un las llegeix.

serho ja es odiosa, y mes quant no sembla prou fundada, desfigura las paraulas y no tèn l mes petit antecendent en los autors antichs, y que mólts de sos defensors sembla que no gosan sostenir en tots los cassos. (1)

Resumint, y *salvo meliori*, sembla que podrian formularse las següents regles sobre l' us de la *x*.

La *x* te valor de *xeix*, de *cs* y de *cz*. Te valor de *xeix* al principi y al fi de dicció, y al mitg d' ella quant li precedeix consonant y quant li precedeix y segueix vocal, essent *i* la que precedeix; y per tant s' interposa una *i* entre la vocal anterior y la *x* sempre que havent de sonar *xeix*, li segueix altra vocal, del mateix modo com se fa al fi de dicció. En los demés cassos la *x* val per *cs* ó *cz*. Aixís s' escriuria, *xato*, *peix*, *totxo*, *caixa*, *text*, *luxo*, *exòtich*.

O bé podria dirse. Donats los tres valors á la *x*, quant te l de *xeix* no s' interposa la *i* entr' ella y la vocal anterior sinó al fi de dicció ó may; y quant te l de *cs* ó *cz* seguida de vocal, aquesta s' accentua ab circumflexo. Aixís s' escriuria: *xato*, *peix* ó *peu*, *totxo*, *caxa*, *text*, *luxò*, *exòtich*.

Cap dels dos sistemes se prestará sens dúpte á tant serias objeccions com lo que proposava en son article lo senyor A. T., en qualsevol altre que descomponga la *x* ni sos factors simples. En veritat nos sembla «la reglamentació antiga, sempre preferible á qualsevol arbitrariedad per moderna que siga.»

Girona 18 de Juliol de 1872.

Pio Pi y VIDAL.

BIBLIOGRAFIA.

Jochs Florals de Barcelona de 1871.

V.

Premi de la Diputació de las Balears.—Lo compte d' Ampuries, d' en Tomás Forteza.—N' Ali de la Palomera, d' en Pere d' Alcántara Penya y Nicolau.—Romanç de la conquesta de Maylorcha, d' en Mateu Obrador y Bennassar.

Del inspirat poeta mallorquí en Tomás Forteza fou la composició que obtingué lo premi ofert per la Diputació Provincial de las Balears al qui millor cantàs un fet de la historia de aquellas illas.

Lo capdill n' Huch d' Ampurias es l' heroe que fa reviure'l poeta en uns ben escrits romanços, notables per la sua sobrietat de dicció y per lo destre de las descripcions que conté.

(1) Entre altrs irregularitats hem vist escrit per catalanistas dels que descomponen la *x* *espressió*, no guardant l' etimologia llatina, ó *expressio*, faltant á llur sistema. També hem vist *excellentissim* en lloch de *excelentissim* segons l' origen llatí, ó *excellentissim* segons las regles qu' apar segueixen. Y es clar que tampoch admetem com á ben escrit pe'l senyor A. T. *excellent*. com no ho estaria *excellent*, puig en abdós cassos desapareix la radical *c* (*ex-cello*.) No falta per fi qui tant aviat descompon com no descompon sens seguir cap regla ó tenintla al menys molt amagada.

Véjanse com á mostra de lo que dihem, estos dos trossos de la primera part.

«Aixís deya y tost semblavan
sos peons encoratjats,
host feynera de formigues
uns venint y altres anant;
Pins y bigues trajinavan
y fregian enclitar,
les calderes rebullian,
retentian les destrals...»

«Y al finir, envers la torre
corregué, falla en la má,
y les teyes flamejavan
y cruixian los llenyams;
s' estremian les murades,
se'n pujava al cel lo flam,
y la torre feta dernes
queya pels dins de la vall.»

Tot lo romans III es també una bella mostra de la forsa descriptiva que té l' enginy del jove poeta mallorquí.

Tal volta en lo que es diálech no atenyí la mateixa alsaria. En ell s' hi ven per lo general cert amanement, fill de un esfors que está molt lluny de esser l' inspiració que en altres indrets desplega. A malgrat de tot aixó, aquí com en lo demés dels romanços la versificació es notable per son nervi y robustesa.

L' obra en general, per mes que en totas sas parts nos mostre al coratjós comte d' Ampurias, adoleix de mancarli ab una acció rodona, l' interès que tant bè escau en los romanços del género á que pertany. Aixó si s' vol no será defecte, y menys haventse proposat lo poeta seguir en un tot la narració que dels fets que canta, fan las antigas crónicas; mes á nostre veure respectant un propòsit, per altra part dut á bon terme, l' obra, com á sentit poétich, hauria guanyat molt, si no tancantse en los termes estrets de una crónica rimada, hagués enclós son autor altres passions en lo cor del protagonista que fessen ressaltar mes l' amor á la pátria que en tota ella li domina, ó bè sens falsejar per ço, lo sentit històrich que cab dintre de una poesia, hagnés buscat en un argument mes ó menys senzill; emperó ben filat y ab bona relació entre sas parts, l' interès que es en las obras narratives un de llurs atractius millors.

Lo primer accésit á est premi fou donat á un episodi de la conquesta de Mallorca, que ab lo titol «Ali de la Palomera» escrigué lo conegut poeta en Pere de Alcántara Penya.

Sense que l' obra sia de primera forsa, es una bonica llegenda, desenrotllada ab mestria y que conté trossos recomenables per la sua fácil frescura y sostinguda entonació.

Bé es veritat que peca en altres de deslluiment, deixanshi véure la facilitat del versificador en estendre la impressió poética, que ab menys versos s'hauria presentat mes viva y mes brillant; empero compensat queda en part eix defecte ab la galanura del vers que corra sempre fácil com apacible torrent, y crestallí com ell, per váldre'ns de una *espressió* que vol ser gráfica.

Tant la descripció que fá del palau de la Allmuday-

na, com la sonada del corn de guerra que remou als serrahins y pera la defensa de l' illa de Mallorca los aplega, com per últim l' imprecació de Ali, continguda en la darrera part, son bogins que domostren clarament que nia en lo cap del poeta mallorquí l' inspiració nudrida ab una notable forsa de percepció y una sensibilitat esquisida.

* *

Lo «*Romans de la conquesta de Maylorcha*» que obtingué l' segon accésit, original del jove poeta mallorquí en Mateu Obrador y Bennasar, es una obra que si be fa entreveure bonas disposicions en son autor, fluixaja notablement, atés l' assumpto que canta.

Las descripcions que conté, encare que correctes en son desenrotllament, pecan de llisas, no presentant un sol toch que las anime y las assoleye ab l' escalf de la inspiració y de la poesia. Poch us fa l' autor de las figuras: tot lo que diu es comú; y d' aytal modo, deixant apart la rima, s' escriuria si l' assumpto tingué de esser tractat en prosa.

L' autor en esta obra ha volgut fer gala, com molts altres, de la renaixensa literaria catalana ensà, de coneixe nostre antich llenguatge. No volém examinar si ha eixit victoriós de tant difícil probatura, puig, en la necessitat que tenim de fixar lo llenguatge català, buscant en ell la difícil germandó de lo literari ab lo intel·ligible, sense perdre jamay res de lo castís y de lo pur, no aconsellarem a ningú, y molt menys a un jove que emprenga un treball que en lloch de esser útil, contribueix per lo contrari, a allunyar-nos del objecte, que a nostre entendre devém cercar los con-readors de las lletras catalanas.

VI.

Premi de una medalla de plata ofert per alguns mallorquins aymadors de la llengua patria.—La Cova d' Artà, de 'n Joseph Martí y Folguera.—Soller y la Llotja de Palma, de 'n Joseph Taronji y Cortés.—Consideracions.

La *Cova d' Artà* tot y essent una poesia adotzenada, en la qual se canta una maravella de la naturalesa y s' dona eixida a un sentiment que en semblants assumptos es de cajon, com diuen molt gráficamente los castellans, nos produheix un efecte estrany. La poesia vol esser descriptiva y lírica al mateix temps. Per lo tocant a lo primer hi trobám molta generalitat, de aytal manera que no sembla mes, sino que l' autor no haja vist lo prodigi que canta, ó que sa imaginació, al veure'l, haja rebut tant lleugeras impressions, com mes lleugeras no las rebés, ab una senzilla y freda relació que d' ell n' hagués escoltada. Lo que deuria esser inspiració y fantasia queda reduhit a un fals entusiasme, expressat ab un sens nombre de exclamacions entre punts admiratius apariadas.

Per lo que toca a la sua part lírica hém dit ja lo que deviam. Molts son los poetas que al veure una obra de la naturalesa han exclamat que l' home es incapas de ferla y s' han agenollat davant l' omnipotencia de Déu que l' ha creada, planyentse de la mesquinesa de tot lo humà y deixanse endur en las darreras estrofes per lo sentiment de la fé y de la adoració divina. No es que aquest sentiment lo trobém fora de lloch en estos assumptos; mes ja que no un fons nou, voldriam veurhi sempre una forma de idea filla del modo de

sentir exclusiu del poeta, y jamay enmanllevada. Lo que no sapigam veureli en la present poesia es lo que nos ha fet dir que era adotzenada.

En quan a la versificació, es robusta y bèn entonada encare que deslluïda algun cop per alguns conceptes vulgars, expressats ab una espontaneïtat massa inespera. Exemple d' aixó son los següents versos:

«Veig cada colp que 'm giro
lo forat de la cova mes petit»

Concepte que si bé es molt natural per la percepció que expressa, es molt vulgar per figurar en una poesia lírica.

Com a mostra de bona versificació citarém en cambi los següents:

«Aqui jamay arriba
la tempesta del mon ni son esment;
aquí no naixen flors, ni 'l jorn comença:
del hom la planta al·tiva
tremola aquí; la pensa
l' ergull deposa, y sa miseria sent.»

* *

Los primer y segon accésits a est premi guanyárenlos respectivament las odas «*Soller*» y «*A la Llotja de Palma*» poesias abduas del poeta mallorquí en Joseph Taronji y Cortés.

En abduas s' hi veuhen bonas disposicions; mes pecan per deixadesa en la forma, en especial la segona.

«*Soller*» demostra bon coneixement dels clàssichs castellans. Es apacible y fresca: té estrofes ben versificadas: altres ab alguna trasposició violenta y foscas.

Mostra de las primeras y sens dupte una de las millors que conté es aquesta:

«Oh! munta al Puig: les glories,
los esplendors veurás de l' ampla terra:
en formes illusories
les antigues memories
de tota l' Ylla puján dalt la serra»

En quan a «*La Llotja de Palma*» trobám la molt incorrecte. Res mes prosaich que la següent estrofa;

«Pero ¿perque eix silenci de tomba, funerari?
¿Perque taulons y fustes causant profanació?
¿Perque eixos munts de saques del tot abandonarli?
¿Es esta la gran Casa de la Contractació?»

Tant los conceptes de una oda com de l' altra no's fan notables per la sua brillantor ni per la sua novetat. Emperó com ni en l' una ni en l' altra s' hi descubreixen tampoch pretencions, bé poden anar ditas obras com una proba de que no mancan disposicions pera la poesia a son autor.

* *

Aquí donariam per termenat nostre árduo treball sino volguessem protestarne una vegada mes de l' esperit imparcial que 'ns ha conduit en nostra empresa. Si hem conseguit lo que tant desitjavam, dígan lo lector y ab son criteri judique are ell del nostre.

Hem procurat sempre mantenirnos en claretat de judici, no deixantnos endur ni per un exagerat optimisme, ni tampoch per un sistemàtic esperit contrari. Mes aviat analítich que sentimental, nostre estudi ha senyalat, segons nostre veure, las bellesas y al ensemps los defectes de las obras criticadas, y

sens abandonar son fons, ni la sua forma, ni tampoch donar á esta una importancia exagerada, parantnos á examinar las composicions vers per vers ó estrofa per estrofa, hem fet sempre per esser útils als que 'ns llegissen, fent us de las rahons darrera de las apreciacions que estampavam.

Molt nos plauria parlar ara dels Jochs Florals en general, y de la necessitat que creyém tenen de rebre una reforma que á nostre entendre molt podria encare millorar sos bons efectes; mes havent sortit á la llum ja l'aplech de poesias premiadas pél Consistori d'enguany y divent també ocupárnose 'n, mes nos estimen ferho al termenar de nostre próxim estudi crítich sobre 'l mateix.

Per avuy dirém tant sols que bona anyada es per cert la que 'ns ha donat fruits de tant bona sahó com «La Causó del mestre Jan» y «Lo Sometent», acompanyats de la «Inmortalitat y Grandesa», dels «Sospirs», del «Compte de Ampuries», de «La terra al cel» y de «N'Alí de la Palomera.»

Mentres obras de tant mérit brollen de las plomas catalanas, mentres joves tant bén disposats se donen á coneixe cada anyada, mentres volúms com lo qu'hem examinat vejen la llum pública, mes que sia una vegada al any, no l'hi mancará pas á nostra renaixensa vida, esplendor y bona esperansa; profit, honra é immortalitat.

J. ROCA Y ROCA.

EN L' AYRE.

Blanques colomes
pujan son vol
fins á les bromes
de tornassol,
rissant ses plomes
ab l'aura mansa,
llach de bonansa
que foga'l sol.

Es que aquella hora
se ha sentit ja,
vivrant sonora
del campaná,
que encisadora
vessa una essencia
que á la inocencia
fa endormiscá.

Per ço afalagan
als verges cors
los cants que vagan
entre remors,
per ço se amagan
entre les bromes,
que les colomes
viuen d'amors.

Son ala empolsa
d'or tot l'espai,
hont entre molsa
plora un desmay,
de ombra tant dolça,
que en l'aspre serra
de aqueixa terra
no trovan may.

Allá se aturan
sota son vel,
alla murmuran
cansons de mel,
y es mentres duran
los cants que hi trovan,
l'arbre ahont còvan,
racó del cel.

Cau bonicoya,
dols encencer,
flayrosa toya,
florit verger,
palau de joya,
niu de alegria,
font de armonia,
mina de plaher.

L'aura plasenta
fresca li fa
l'aygua llisquenta
lo ve á regá;
may la tormenta
que bat la roca
sa ferma soca
pot arrancá.

Trova allá plassa
dels cors l'esbart,
que 'l mon traspassa
de part á part,
quat n'arrebassa
fletja traydora,
que si cau d'hora
se 'n va ben tart.

Del cel vehina
l'afrau del vol,
allá enllumina
no crema 'l sol
y en pau divina,
y en somnis dolsos,
frega sos polsos
lo ventitjol.

A voltes sota
de herba en un bri
alguna go'a
s'hi veu lluhí
de sos ulls brota
perla preuhada;
n'es la rosada
del dematí.

Com es que ploran
son dolor mut,
si 'l lloch hont móran
tot diu salut!
Que es lo que anyoran?
fins en la gloria
ve á la memoria
l'amor perdut.

Mos ulls encauhen
rius verdadés,
dels vostres cauhen
gotes no mes;
Encar que os plauhen
axi's tornara
lo que es riu ara
gotes despres.

Ten que en ser l'hora
que 'l sol se pon,
falagedora,
vinga la son
y somniadora,
tinga entre flayres,
l'ánima als ayres,
si 'l cos al mon.

2 agost de 1871.

JOSEPH SERRA Y CAMPDELACREU de Vich.

BALADA.

LAS LLÁGRIMAS DE LA NINA.

I.

La Treseta era la nina mes gentil del entorn; maca com un sol, rossa com un fil d'or, semblava un angelet del cel. Com elis era bona y com ells hermosa. Per ço estimava ab tot lo cor: l'amor es la vi-

da del cel, y estimant en la terra, no s' anyoraba casi gens de la patria del seu esperit pur y fidel, mes pur que la gota de rosada que desperta á las floretas y mes fidel que la gota de pluja que 's desfá d' amor per las plantas.

II.

Lo mon no pot ser lo cel, y l' mon ho seria si la benhauransa del amor hi durés sempre, perquè l' Paradís no es res mes que l' eternitat del amor, del amor que la Treseta sentia. Per ço li vingué l' hora de patir, l' hora de recordarse de que estava en la terra. L' seu aymant va marxar lluny, molt lluny. Pot ser, en mitx de sa ditxa ls aymants hagueren oblidat lo cel de Deu, y Deu no pot permetrer que se l' oblidi per las delicias de la terra.

Per ço li esquinsá l' vel que li tapava la gloria eterna esquinsantli l' cor ab la separació mes cruel.

III.

Y passava l' temps. Cada minut li semblava un setgle: cada hora passava demunt de la seva ánima ab lo pés de l' eternitat. La separació era eterna, y l' temps caminava carregat ab lo dolor de aquella separació.

Y no feya res mes que plorar. Lo dól oprimeix lo cor y l' fá vessar pels ulls, convertits sos sentiments en llàgrimas.

Per tot arreu buscava al seu aymant: per tot arreu lo cridava, y no veyá altre imatge d' ell que la que guardava en lo seu esperit y no sentia altre veu que l' ressó de sas ansietats. Sols l' ángel del amor procurava portarli l' consol: sols ell procurava endolsarli las penas ab los somnis amorosos qu' estenia pel seu entorn.

Y la pobre plorava al despertarse. Y sas llàgrimas puras queyan en lo plomatje puríssim del angelet que l' afalagava.

IV.

Y l' anyoransa tant, tant li oprimia l' cor que va aufegar sa esperansa, que la sostenia.

¡Pobre cor sens' esperansa! ja no li restan ni ls somnis.

A la infelis Treseta li mancava lo millor pera viurer en esta terra: li mancava la mateixa vida. S' anyorava massa del cel, y s' va morir la pobreta.

Y l' ángel dels seus ensomnis d' amor, posánt-sela demunt sas alas blancas y candorosas, dexá aquest mon y prengué l' vol cap al paradís etern.

V.

Y diu qu' en la volada de l' esperit angélich que fendia ls aires com mágica exalació, anavan regalant las llàgrimas de la nina, las llàgrimas puras que 's escamparen un dia sobre l' blanch plomatje del géni de l' amor. Y las floretas mes delicadas obriren amorosament llurs calsers delicats per acullirlas, y las fullas s' estremiren dolsament al aspirarlas, y las brisas dolsas y amorosetas anavan de flor en flor y de fulla en fulla pera besarlas.

¡S' creyen que era la rosada de la matinada!

FELIP DE SALETA.

NOVAS.

L' últim concert d' Euterpe, del dia 25 del passat mes de Juliol, se doná en lo saló del teatre de Novedades y en est local continuaran celebrantse daciauant pera major comoditat dels concorrents, que 's trovavan á la sortida massa lluny de la ciutat en esta época de calor quan se davan en los jardins del Tivoli estas concorregudas funcions matinals, lloch que per altra part judicavam mes apropiat. En lo concert de que parlám, lo públich aplaudi ab gust totas las pessas y demaná la repetició d' alguna d' ellas; lo vinent se verificará l' prócsim diumenge, dia quatre. Y ja que parlám dels concerts del senyor Clavé, devem recordar l' oferta que dit senyor feu en un dels passats números del Eco, de darnos durant esta temporada una nova producció, que es ab tant afany esperada del públich com ben rebuda será, sens dupte, lo dia que tingám lo gust d' ohirla, com á bona germana que deuré esser de sas inspirad's y ben catalanas composicions que fa ja mes de catorze anys que estem aplaudint.

Tambe enguany, per las firas que 's preparan per la Verge de la Mercé, podrém assaborir las melodias de sos chors, putx de cert sabem que está ja resolt celebrar una gran festival, en qual festa hi pendrán part mes de siscent cantants, ab doscents professors d' orquesta y duas bandas. Molt nos plaurá que 's pugá dur á cap est projecte, putx axis podrán conixer també ls forasters la riquesa de nostra música popular; y mes encara'ns plauria si, com algú ha indicat, preparés lo senyor Clavé pera aquell dia una nova composició seva, y ho celebrariam de tot cor.

Dias enrera s' estrená en lo teatre del Tivoli la zarzuela dels Srs. Pitarra y Manent. *La fira de Sant Genís*. La lletra desdiu del talent dramátich Sr. Pitarra. Apar impossible que un assumpto de que tant profit se'n haguera pogut treure haja sigut tant malament aprofitat.

Los tipos, si esceptuem lo de *Geroni* y lo de *Rock Perera*, estan mal delineats, essent en alt grau fals lo del pare de la *Roseta*.

Las escenas en general son pesadas. Devem fer no obstant una honrosíssima escepció de la VII del segon acte, plena de delicadesa.

La música es en nostre concepte la millor que ha compost lo Sr. Manent. Té molt sabor catalá y manifestant clarament lo molt que s' ha inspirat en las cançons catalanas. Segueixi per aquest camí lo Sr. Manent putx tal volta consisteix en lo poch estudi que en general s' ha fet de las cançons populars ó que la zarzuela catalana s' haja vist tant poch afavorida per composicions de verdader caracter.

S' ha posat á la venda en las principals librerias lo volúm dels Jochs Florals del present any que conté 136 páginas de elegant impressió. Recomenable es la diligencia que s' ha portat en sa publicació.

Si la Comissió Directiva de las Firas y festas populars vol realisar lo projecte de celebrar los certámens literaris de que han parlat alguns periódichs, deuria afanyarse en publicar los corresponents programmas pera donar temps als qui desitjen obtarli.

Lo secretari de la Redacció, JOSEPH THOMÁS.

Estampa CATALANA, Petritxol, núm. 6.